

О. В. КОЛГАН
(Слов'янськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ГІРНИЧИХ ТЕРМІНІВ У РОМАНІ ВАДИМА СОБКА "НАМ СПОКІЙ ТІЛЬКИ СНИТЬСЯ"

У статті проаналізовано гірничі терміни й визначено особливості їхнього функціонування в романі В. Собка "Нам спокій тільки сниться". Досліджено семантичні відношення та естетичну функцію цієї лексики у творі.

Ключові слова: гірничі терміни, гірнича термінологія, конотація, літературний троп.

Розвиток термінології та проникнення наукових явищ і понять у повсякденне життя впливають на загальнолітературну мову. Внаслідок переходу терміна до загальнолітературної мови частина його особливостей зазнає певних змін. У таких випадках ідеться про детермінологізацію термінів.

Детермінологізація — перетворення терміна на загальноповсякденне слово [5, с. 139]. Використання термінів як у прямому, так і в переносному значенні в художньому контексті — поширений прийом, який визначається творчою манерою автора.

Розширення меж і сфер уживання спеціальної лексики зумовлене важливим місцем, яке посідають терміни в сучасній українській літературній мові. Вилучені зі своєї природної сфери функціонування й використувані в мові художніх творів терміни не можуть розглядатися інакше, як художньо-зображувальний засіб. Термінологічні одиниці в мові прозових творів досить часто втрачають нейтральність, властиву їм у межах певної термінологічної системи, й набувають емоційно-експресивних відтінків. Емоційно-експресивна конотація виникає як наслідок використання різних індивідуально-авторських способів та прийомів створення образності в умовах певного контексту.

Використання термінів у художній літературі зумовлене тим завданням, яке ставить автор, інтелектуальним рівнем митця, життєвим досвідом, естетичним смаком, майстерністю тощо.

Одна з провідних і характерних рис мови сучасної української літератури — широке використання термінології, яка є виразником сучасного колориту мовлення. Як наголошував І. К. Білодід, саме стиль художньої літератури відображає, фіксує й переробляє для масового вжитку термінологію певної епохи, її періоду [1, с. 6].

Проблемам стилістичного функціонування термінології в прозових творах присвячено, зокрема, праці І. К. Білодіда [1], Л. М. Задояної [2], Н. М. Сологуб [4], С. А. Шуляк [6] та ін.

Актуальність статті визначена підвищеною увагою мовознавців до жанру українських романів у стилістично-функціональному аспекті. Ґрунтовне

лінгвістичне дослідження мови цього літературного жанру допоможе усвідомити, який вплив має наука й техніка на мову художньої літератури ХХ ст.

Мета дослідження — провести лінгвістичний аналіз особливостей вживання термінів гірничої справи в мові твору В. Собка "Нам спокій тільки сниться". Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: охарактеризувати терміни гірництва, найчастотніші в мові роману; простежити вживання термінів у номінативній функції і в образно-переносному значенні; виявити основні стилістичні засоби, до складу яких входять гірничі терміни.

Відповідно до мети й завдань дослідження в роботі застосовано описовий метод.

Вадим Собко — автор талановитих романів, п'єс про великі подвиги та щоденну важку працю українського народу. Почавши трудове життя (1931 р.) в Донбасі, письменник основну частину своїх творів присвятив шахтарській тематиці, зокрема роман "Нам спокій тільки сниться".

Найчастотнішими у творі є терміни, які вживаються в прямому номінативному значенні. Вони здебільшого позначають пристрої, прилади (*електричні компресори, прожектор, складна помпа* та ін.), процеси (*буріння, вибух, кріплення* тощо), засоби пересування та їх складники (*бульдозер, вагон, машина, трактор* та ін.), мінерали та речовини (*антрацит, вугілля, кокс, сланець* та ін.), назви професій (*гірничий майстер, забійник, проектувальник, прохідник* тощо) та ін.

Терміни гірництва в художній твір автор вводить переважно без пояснень, оскільки здебільшого це широко вживані терміни, пов'язані з виробництвом (напр.: *вибухова справа, копирі шахт, порода, шахта* тощо). Зміст вузькогалузевих термінів автор розкриває через описові конструкції, напр.: *На кожні два метри проходки поставлено три міцні залізні дуги — кріплення*¹ (с. 150) та ін.

Характерною ознакою творчості В. Собка є широке вживання найрізноманітніших тропів. Гармонійно вплітаючись у текст, створюючи індивідуальний стиль, вони надають змістові особливої виразності.

Одним із найулюбленіших художніх прийомів на основі використання гірничих термінів у В. Собка є персоніфікація: *Оnde в степу, широко ступаючи своїми велетенськими ногами, крокують до шахти опори високовольтної мережі* (с. 73); *От лежить він перед очима, великий, могутній Донбас, дихає високими трубами, дзвенить золотими в сонячному промінні дротами високовольтних передач, шарудить шинами важких ваговозів...* (с. 128); *На таких, як я, програма видобутку стоїть* (с. 136); *бурова гранчаста штанга із різцями майже непомітно входить у монолітний камінь* (с. 151); *Електросвердло тремтить у руках прохідника, ніби намагається вирватись* (с. 151); *На місці стали три нові залізні дуги кріплення* (с. 152); *Два стовбури йшли під землю паралельно на невеликій відстані* (с. 153); *Тут я в забій іду певний у своїй силі, порода мені скоряється, вугілля до ніг лягає* (с. 182); *А зараз перед очима дівчини*

¹ Тут і далі ілюстрації наводимо за В. М. Собко [3] із зазначенням сторінки.

проходять міста і села, шахти й заводи Донбасу, широченні асфальтовані шосе і шахтарські Палаці культури, такі розкішні, що королям і не снилося (с. 187); *Дзвінкий блискучий антрацит заліг тут метровою верствою* (с. 191); *Поїзд прогрімкотів на стрілках, трохи завернув, і раптом завод з'явився перед очима* (с. 233) тощо.

Терміни гірництва, проникаючи в мову твору, метафоризуються. За ознакою, що лежить в основі створення нового стилістичного образу через зміну значення терміна, у творі виявлено метафору за схожістю зовнішніх ознак:

- *груди забою: Страшна вага землі, яка нависає над головою шахтаря. Бувають випадки, що сунеться вона вниз, знищуючи щент кріплення, і тоді єдиний порятунок — притиснутися до грудей забою, до стіни, яка стоїть перед тобою* (с. 152);

- *гострі вусики: Тільки маленькі гострі вусики — провіднички від детонатора — залишаються стирчати назовні* (с. 153) та ін.

У мові твору виділено порівняльні звороти з використанням термінів гірництва, напр.: *І ти знаєш, чомусь я весь час про ці шахти думаю, як про фронт* (с. 16); *Але кінчалася зміна, бульдозери ставали рядком, ніби дві гармати найважчого калібру, і на майданчику ставало тихо* (с. 70); *...застрекочують пневматичні машини і великий, схожий на гусака екскаватор замотає своєю шиєю, риючи глибокі котловани* (с. 74); *А навкруги коричнева пустеля пагорбів, а між ними, там, на виднокрузі, схожі на єгипетські піраміди, бовваніють терикони далеких шахт, підпирають собою похмурі, сіре небо* (с. 128); *...і через кілька хвилин уже підходив до того місця, де в землю, навкис, ніби велетенська двостволка, загнана глибоко в ґрунт, починалися два паралельні стовбури майбутньої шахти* (с. 150); *По кам'яній підлозі тягнеться скребковий транспортер — довжелезна сталева змія з міцними поперечними скребками* (с. 150); *А ці електросвердла і справді скидаються на баранячі голови, бо зігнуті дугою ручки на них ну зовсім як закручені рубчасті баранячі роги* (с. 154); *Але ось уже прибрано породу і громохкий, схожий на хвіст якогось доісторичного змія транспортер виніс її на поверхню* (с. 152) і т. ін.

Досить часто для підсилення враження від того чи того явища, події тощо автор звертається до гіперболізації, напр.: *Для Ольги ця поїздка на шахту стала подвигом в ім'я України* (с. 44); — *Там же, кажуть, грязюка, в тому Донбасі, не приведи господи* (с. 47); *Тільки знай: Донбас і є оте пекло на землі, людям за страшні гріхи низпослане. Там шахти, ями страшні і мокрі, по тисячі метрів у землю, живе в них гаряча задуха, і людина там, рік-два попрацювавши, вмирає у лютих корчах* (с. 60); *Ми в Донбасі не те що атомну бомбу, самого чорта загнудасмо* (с. 111); — *Ну, коли ми тут чемпіонів Донбасу не виростимо — ганьба нам буде всесвітня* (с. 184) та ін.

Досить влучно В. Собко використовує у творі й такий троп, як перифраз, напр.: *Іване Дудченко, берися до будівництва шахти, бо країна потребує чорного золота у великій кількості, а без тебе, Іване Дудченко, справа не піде* (с. 44); *Він був запальником, або, як його звали жартома, “богом динаміту й амоніту”* (с. 75) тощо.

У творі трапляється й метонімія, до якої автор звертається рідше, напр.: *Донбас за мене помститься* (с. 137); *Донбас зустрів Новий рік* (с. 156); *Вчити треба, і ми його навчимо, так навчимо, що весь Донбас говоритиме, і десятому він закаже плювати в наше щастя* (с. 222) та ін.

Автор майже не вживає у мові твору епітетів, зокрема нами знайдено лише один: *Він глянув з вікна і побачив у синій вечірній півтемряві високі стіни майбутнього адміністративно-побутового комбінату, присадкуваті будови підйомників, ажурні конструкції сортувальної галереї і майбутнього бункера* (с. 194).

Отже, проведений аналіз твору "Нам спокій тільки сниться..." засвідчив, що для зображення виробничого "пейзажу", створення мовної характеристики героїв автор використовує термінологію гірництва, яка об'єднує назви виробничих процесів, предметів, засобів праці, назв професій, продуктів виробництва, понять різних галузей науки й техніки. Уведення термінів гірництва до художнього твору зумовлене насамперед намаганням автора викликати в читачів нові асоціації, аналогії, створити оригінальний, свіжий, неповторний образ.

У перспективі дослідження — подальший аналіз мовностилістичних особливостей творчого доробку В. Собка.

1. *Белодед И. К.* Научно-технический прогресс и язык художественной литературы // Вопросы языкознания. — 1977. — № 3. — С. 6–8.
2. *Задояна Л.* Стилiстичнi функцiї термiнологiчної лексики у поетичному тексті (на матеріалі поезій Василя Симоненка) // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К., 2007. — Вип. VII. — С. 251–252.
3. *Собко В. М.* Твори: В 6 т. — К., 1980. — Т. IV. — 448 с.
4. *Сологуб Н.* Термін у художньому тексті (на матеріалі творів Івана Багряного) // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К., 2007. — Вип. VII. — С. 392–393.
5. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К., 2004. — 824 с.
6. *Шуляк С.* Використання ботанічних термінів у поетичних текстах Євгена Гуцала // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К., 2007. — Вип. VII. — С. 228–231.

O. Kolgan

THE PECULIARITIES OF USAGE OF THE MINING TERMS
IN THE NOVEL BY V.SOBKA "WE HARDLY DREAM ABOUT PEACE"

The article deals with the analysis of the mining terms and defines the peculiarities of their functioning in the novel by V.Sobka „We hardly dream about peace”. The semantic relations and aesthetic function of this vocabulary (lexis) are studied in the work.

К e y w o r d s: mining terms, mining terminology, connotation, literary trope.